

Cătălina-Daniela Răducu

EXISTENȚĂ ȘI CUNOAȘTERE

Bertrand Russell între idealism și realism

Cătălina-Daniela Răducu

EXISTENȚĂ ȘI CUNOAȘTERE

BERTRAND RUSSELL ÎNTRE
IDEALISM ȘI REALISM

Lumen
2016

EXISTENȚĂ ȘI CUNOAȘTERE: BERTRAND RUSSELL ÎNTRE IDEALISM ȘI REALISM

Cătălina-Daniela Răducu

Volumul este la a 2-a ediție, prima fiind apărută în 2007, la aceeași editură, sub titlul *“Pluralism ontologic” și ideea „simțului comun” din perspectiva filosofiei analitice.*

© Editura Lumen, 2016, pentru prezenta ediție
Iași, Bulevardul Ștefan cel Mare, nr.8

Editura Lumen este acreditată CNCS

edituralumen@gmail.com
prlumen@gmail.com

www.edituralumen.ro
www.librariavirtuala.com

Redactor: Roxana Demetra STRATULAT
Design copertă: Roxana Demetra STRATULAT

Reproducerea oricărei părți din prezentul volum prin fotocopiere, scanare, multiplicare neautorizată, indiferent de mediul de transmitere, este interzisă.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

RĂDUCU, CĂTĂLINA DANIELA

Existență și cunoaștere : Bertrand Russell între idealism și realism / Cătălina-Daniela Răducu. - Iași : Lumen, 2016

ISBN 978-973-166-440-8

14(420) Russell, B.

Cătălina-Daniela Răducu

EXISTENȚĂ ȘI CUNOAȘTERE

Bertrand Russell între idealism și realism

Lumen
2016

**Pagin 1 sat
goal inten ionat**

„Vreau, înfruntând limitele lumii, să scrutez întunericul de dincolo de acestea și să disting în mod mai clar decât au făcut-o alții formele misterului din lumea aceea necunoscută... Vreau să aduc în lumea oamenilor un pic de înțelepciune nouă. Există puțină înțelepciune în lume... Vreau să adaug partea mea, oricât de modestă ar fi ea...”

Bertrand Russell,

Extras dintr-o scrisoare trimisă din închisoarea Brixton (1918)

„A fost un sceptic pasionat pentru că voia să creadă cu pasiune. Punea totul sub semnul îndoielii pentru că își dorea cu ardoare certitudinea așa cum alții își doresc cu ardoare o religie. (...) Lumea cu siguranță n-ar fi fost așa cum este dacă nu ar fi existat el.”

Alan Wood, *The Passionate Sceptic*

**Pagin 1 sat
goal inten ionat**

CUPRINS

INTRODUCERE.....	9
RESPINGEREA IDEALISMULUI: UN PLURALISM EXTREM	23
Contextul idealist britanic	25
Respingerea idealismului subiectiv: George Edward Moore.....	32
Respingerea idealismului neo-hegelian: Bertrand Russell.....	40
O ontologie opusă monismului – pluralistă și extrem de bogată ..	54
O NOUĂ METODĂ PENTRU FILOSOFIE	67
Logică și matematică.....	69
Teoria tipurilor	83
Logică și limbaj.....	91
Teoria descripțiilor definite	93
FILOSOFIA ATOMISMULUI LOGIC	113
CUNOAȘTERE ȘI SIMȚ COMUN.....	155
Scepticism vs simț comun.....	157
Realism naiv vs realism științific.....	174
REALISMUL ȘTIINȚIFIC – O FILOSOFIE DE MATURITATE	195
CONCLUZII	241
BIBLIOGRAFIE	249

Pagin 1 sat goal inten ionat

INTRODUCERE

Titlul inițial al acestei cărți, „*Pluralismul ontologic*” și *ideea „simțului comun” din perspectiva filosofiei analitice* sugera, la prima vedere, o întreprindere extrem de complexă și dificilă. Același lucru se poate spune și despre titlul pe care l-am ales pentru a doua ediție: *Existență și cunoaștere: Bertrand Russell între idealism și realism*. Decizia de modificare a titlului a fost motivată de necesitatea exprimării într-o manieră mai concisă a obiectivului cercetării efectuate pentru conceperea acestei cărți: acela de a analiza modul în care ontologia și epistemologia lui Bertrand Russell se împletesc în scrierile sale, rezultând o operă filosofică pe cât de complexă, pe atât de originală. De asemenea, era necesar ca titlul să precizeze că analizele și comentariile din această carte se concentrează asupra unui singur filosof: deși sunt prezente considerații de ordin general și chiar analize specifice (cum este cazul celor ce vizează contribuția lui George Edward Moore la dezvoltarea filosofiei analitice), scopul lor este acela de a sublinia contextul în care au luat naștere ontologia și epistemologia russelliene. Filosoful asupra căruia se concentrează această carte, așa cum anunță cel de al doilea titlu ales, fiind Bertrand Russell, întreprinderea mea a devenit, așa cum menționam și în ediția inițială a cărții, deopotrivă *ușoară și dificilă*. Avem de-a face cu un paradox, aici? Nu ar fi surprinzător, dacă ne gândim la pasiunea autorului ales spre cercetarea tuturor implicațiilor pe care le-ar putea avea o idee filosofică, pentru a descoperi și rezolva paradoxuri, acolo unde acestea apar. Cred însă că, oricât de paradoxală ar părea

afirmația mea, ea poate fi acceptată, dacă avem în vedere două observații esențiale cu privire la opera lui Bertrand Russell: întreprinderea mea este *ușoară*, pentru că stilul acestui filosof este unul fascinant în claritatea sa; ea este, în același timp, *dificilă*, pentru că ideile sale nu sunt doar fascinante, ele au și o profunzime deosebită, iar problemele abordate de către acesta și soluțiile pe care le oferă sunt de o importanță greu de egalat în filosofia secolului al XX-lea.

De aceea, principala motivație a cercetării a reprezentat-o dorința de a analiza și expune, într-o manieră concisă, clară și ușor de înțeles chiar și pentru cei ce nu sunt specialiști în logică sau epistemologie, temele majore ale filosofiei lui Bertrand Russell. Având de a face cu o operă imensă¹, lucrarea mea reprezintă o cercetare de mici dimensiuni, în comparație cu ceea ce s-ar fi putut scrie despre contribuția unui gânditor de talia lui Bertrand Russell. Mi-am asumat acest risc, sperând a realiza o analiză corectă a marilor sale contribuții *specifice filosofice*.

Filosoful britanic a adus contribuții importante multor discipline: în primul rând, am în vedere *logica* și *filosofia matematicii*; la acestea se adaugă: *filosofia științei*, *teoria cunoașterii*, *filosofia minții*, *filosofia limbajului*, *istoria filosofiei*, *filosofia morală*, *etica aplicată*, *filosofia politică*, ghidat fiind de marile pasiuni pe care el însuși le mărturisește în deschiderea *Autobiografiei* sale: „Trei pasiuni, simple dar covârșitor de puternice mi-au guvernat viața: dorința de iubire, căutarea cunoașterii și o insuportabilă compasiune pentru

¹ Amintesc aici că numai *scrierile de mici dimensiuni* (eseuri publicate și inedite, jurnale, reflecții, fără a lua în calcul cele peste 70 de cărți și miile de scrisori ce îi alcătuiesc corespondența) ale lui Russell au fost adunate de Arhivele Russell de la McMaster University în nu mai puțin de 28 de volume, incluzând un volum de index și excluzând două volume de bibliografie (selectivă) a scrierilor russelliene.

suferința omenirii.”² Am ales să nu abordez scrierile în care acesta se ocupă de morală, politică sau societate, atât din rațiuni de spațiu, cât și din dorința de a da o *unitate* cercetării mele.

Mă voi concentra, deci, asupra *temelor strict filosofice* din opera sa. Nu consider că fac, prin aceasta, o nedreptate autorului; abordez din creația sa doar atât cât consider necesar, pentru moment, cu scopul de a face o prezentare și o analiză corecte ale aspectelor abordate dintr-o operă de o importanță covârșitoare, ce l-a îndreptățit pe W.V.O. Quine să numească perioada în care autorul nostru a scris, „epoca lui Russell”: „Viața lui Russell coincide cu o eră a istoriei filosofiei ce se detașează clar din întreg și care poate fi definită într-unul dintre următoarele moduri similare: filosofia de la John Stuart Mill încoace; ultimii o sută de ani de filosofie; sau, în modul cel mai semnificativ, *Epoca lui Russell* (sublinierea mea, C.R.)”³

Pentru a înțelege mai bine evoluția gândirii lui Russell, consider că este necesară, încă din primele rânduri ale acestei lucrări, o periodizare, o clasificare a principalelor etape traversate de filosofia lui Russell. Astfel de periodizări au fost făcute de numeroși comentatori ai lui Russell⁴. În ceea ce mă privește, am încercat, apropiindu-mă de opera lui Russell, să văd care dintre două abordări ar fi cea mai potrivită: cea

² Bertrand Russell, *The Autobiography of Bertrand Russell*, London, George Allen & Unwin, 1975, p. 9.

³ W.V.O. Quine, “Remarks for a Memorial Symposium”, în David Pears (ed.), *Bertrand Russell: A Collection of Critical Essays*, Anchor Books, Garden City, New York, 1972, p. 1.

⁴ A se vedea, în acest sens, doar două exemple: Ronald Jager, *The Development of Bertrand Russell's Philosophy*, London, George Allen & Unwin Ltd., 1972, p. 36, unde acesta descrie evoluția gândirii lui Russell în trei mari etape: *faza realistă* (lucrările de dinainte de 1912), *faza atomistă* (până în 1920) și *faza monismului neutru* (restul perioadei de creație a filosofului nostru); sau clasificarea mai complexă a etapelor evoluției filosofice a lui Bertrand Russell făcută de Emanuele Rivero în *Il Pensiero di Bertrand Russell*, Istituto Editoriale del Mezzogiorno, Napoli, 1958, pp. 503-507.

istorică (cronologică) sau cea tematică. Aflându-mă în fața unei dileme am decis, fără a face prin aceasta un artificiu sofistic, să trec printre carnele acesteia, adică să împletesc cele două abordări, de vreme ce, în mare parte, ideile lui Russell se dezvoltă cronologic pe anumite teme succesive, ce pot fi reperate destul de facil în timp: în perioada de tinerețe îmbrățișează idealismul, pentru a-l respinge, îmbrățișând un realism platonice, extrem (un „platonism fără Platon”⁵); mai târziu, respinge realismul platonice, pentru a dezvolta un realism pluralist, parcimonios (atomismul logic), căruia îi va rămâne fidel pentru tot restul vieții; ulterior atomismului logic și ca o consecință a acestuia, va dezvolta un realism științific bazat pe simțul comun (și care va fi, de altfel, și ultima dintre tendințele filosofice ale lui Russell).

Ca urmare, voi realiza o abordare cronologico-tematică a principalelor opinii filosofice dezvoltate de Russell. Asumând această opțiune, sunt îndreptățită să susțin că evoluția filosofică a gânditorului nostru poate fi corect descrisă drept urmând patru mari etape: etapa idealistă (cca. 1894-1898), etapa logică (cca. 1899-1913), etapa logico-epistemologică (cca. 1913-1921) și etapa epistemologică (cca. 1921-1959).

Separarea nu este una artificială, întrucât se bazează pe anumite tendințe ale filosofiei lui Russell, chiar dacă, uneori, lucrări scrise într-unul dintre intervale anticipează sau chiar tratează anumite teme expuse pe larg într-o etapă succesivă. Astfel, preocuparea pentru a încorpora rezultatele științei într-o viziune filosofică coerentă este prezentă în toate aceste etape, ca și preocuparea pentru cunoaștere⁶, însă ele devin dominante în ultima dintre etapele evoluției filosofice a autorului nostru.

⁵ Conform Alexandru Boboc, *Confruntări de idei în filosofia contemporană*, Editura Politică, București, 1983, pp. 170-171.

⁶ A se vedea Elizabeth Ramsden Eames, *Bertrand Russell's Theory of Knowledge*, George Allen & Unwin, Ltd, London, 1969, pp. 24-25.

De asemenea, preocupările logice sunt comune celor două etape de mijloc, cea *logică* și cea *logico-epistemologică*, însă este ușor de sesizat că în prima dintre acestea două ele sunt cu adevărat centrale, pentru că în această etapă devine conștient că logica stă la baza unei filosofii (de orice tip ar fi aceasta) și atunci își propune să creeze o nouă logică, pentru o nouă filosofie (pe care o va dezvolta în etapa ulterioară).

Prima dintre etape este cel mai ușor de delimitat, reprezentând momentul în care tânărul Russell aderă la ideile profesorilor săi de filosofie de la Cambridge, F.H. Bradley și Ellis McTaggart. Sub influența acestora, el publică *An Essay on the Foundation of Geometry* (1897) și își propune să dezvolte un adevărat *sistem filosofic* propriu, după model hegelian: „o sinteză hegeliană într-o operă enciclopedică tratând deopotrivă aspecte teoretice și practice”, după cum el însuși recunoaște în eseul autobiografic “Mental Development”⁷.

Însă raportul cu idealismul britanic se transformă rapid din adeziune în opoziție, sub influența lui G. E. Moore, colegul și prietenul său de la Cambridge. Împreună, cei doi vor dezvolta o formă de realism extrem, inspirat de filosoful austriac Alexius Meinong (cu a sa „teorie a obiectului”), caracterizat atât prin dorința de a accepta drept reale lucrurile pe care idealismul le nega, dar și prin împingerea acestei tendințe până la afirmarea unei lumi platonice a ființei în care orice lucru ce putea fi rostit în limbaj avea și existență, chiar dacă era vorba despre numere, himere, zei homerici, pătrate rotunde sau munți de aur.

Prin revolta sa împotriva idealismului, caracterizată de către A.J. Ayer, W.C. Kneale (et al.) drept o adevărată *revoluție*

⁷ Bertrand Russell, “My Mental Development”, în P.A. Schilpp (ed.), *The Philosophy of Bertrand Russell*, New York, Tudor Publishing Company, 1951, p. 11.

în filosofie⁸, Russell se înscrie într-o amplă mișcare de reacție anti-idealistică și anti-psihologistă care adună laolaltă la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea autori precum Frege, Brentano, Meinong și Husserl; așa cum am menționat încă din primele rânduri, din rațiuni ce țin atât de spațiu, cât și de dorința de a oferi o interpretare concisă și unitară a filosofiei lui Russell, doar menționez aici contextul intelectual și istoric în care acesta își dezvoltă ideile, fără a intra în detalii ce ar fi putut face din prezenta întreprindere o lucrare de istoria filosofiei secolului al XX-lea. Este necesar de subliniat faptul că *Bertrand Russell nu era străin de contextul filosofic al timpului său* și că lucrările sale erau în acord cu ceea ce se întâmpla în restul Europei⁹; în aceeași măsură, nu doar în respingerea idealismului se află Russell în acord cu cercetările filosofice ale timpului său, ci și în ceea ce privește dorința sa permanentă de a-și elabora filosofia în acord cu știința secolului al XX-lea, el alăturându-se, prin această tendință, unor importante nume ale filosofiei din spațiul european – Gaston Bachelard și Ferdinand Gonseth – ambii la fel de conștienți ca și Russell de faptul că știința servește nevoii de înțelegere a lumii ca întreg, în care omul este deopotrivă subiect și parte¹⁰.

Cel mai important moment în această perioadă îl constituie interesul pentru matematică și logică, prezent în lucrarea de mari dimensiuni *The Principles of Mathematics* (1903), scrisă sub influența descoperirii simbolismului logic al

⁸ A se vedea A. J. Ayer, W.C. Kneale, G. E. Paul (eds.), *The Revolution in Philosophy*, London, Macmillan, 1957.

⁹ A se vedea în acest sens prezentarea sintetică a acestei tematici făcută de R.M. Chisholm (ed.) în "Introducere" la vol. *Realism and the Background of Phenomenology*, The Free Press, Glencoe, 1960, pp. 3-36.

¹⁰ A se vedea, pentru comparație, prezentarea pe care Vasile Tonoiu o face concepțiilor celor doi filosofi menționați, în *Spiritul științific modern în viziunea lui Gaston Bachelard*, Editura Științifică, București, 1974 și *Idoneismul, filozofie a deschiderii*, Editura Politică, București, 1972.

italianului Giuseppe Peano, și care se dorea a fi doar un prim volum în care să fie puse bazele logice ale matematicii. Ceea ce Russell proiecta să fie al doilea volum al acestei cărți se va concretiza, între anii 1910-1913, în monumentală operă în trei volume *Principia Mathematica* pe care autorul nostru, împreună cu A. N. Whitehead o va elabora, și care poate fi caracterizată drept un „autentic monument al gândirii logice contemporane”¹¹.

De o importanță covârșitoare, așa cum voi argumenta în al doilea capitol, este și eseuul “On Denoting” pe care Russell îl publică în 1905 și în care pune bazele metodei analizei logice a limbajului, ca nouă metodă pentru filosofie. Lucrarea de mici dimensiuni *The Problems of Philosophy*, ultima pe care o publică în această etapă, nu este una în care preocupările logice să fie în prim plan, însă este un exemplu relevant pentru faptul că Russell descoperise calea de urmat pentru elaborarea unei noi filosofii.

Această nouă filosofie – atomismul logic – , în acord cu simțul comun și cu rezultatele științei timpului său, va fi expusă în *Our Knowledge of the External World* (1914) și în “The Philosophy of Logical Atomism” (1918). Preocupările sunt, în această etapă, atât de natură *epistemologică*, cât și *logică*, sinteza lor găsindu-se în cele opt prelegeri despre atomismul logic pe care le-am analizat pe larg în cel de al treilea capitol.

Păstrând cuceririle importante de pe terenul logicii, Bertrand Russell își îndreaptă, în ultima etapă a creației sale filosofice, atenția spre rezultatele științei, pentru a vedea cum anume pot fi acestea reunite într-o viziune filosofică unitară și în deplin acord cu descoperirile timpului său; lucrările *The Analysis of Mind* (1921), *The Analysis of Matter* (1927), *An Inquiry into Meaning and Truth* (1940) și *Human Knowledge*.

¹¹ Michele di Francesco, *Introduzione a Russell*, Editori Laterza, Bari, 2003, p. 8.

Continuarea acestui volum o puteți lectura achiziționând volumul de pe

www.editalumen.ro

www.lumenpublishing.com

sau din librăriile noastre partenere.

Cătălina-Daniela Răducu este cercetătoare la Institutul de Cercetări Economice și Sociale „Gheorghe Zane”, Filiala Iași a Academiei Române și editor executiv al revistelor *Logos & Episteme. An International Journal of Epistemology* și *Symposion. Theoretical and Applied Inquiries in Philosophy and Social Sciences*. Licențiată în filosofie, a absolvit Masteratul în *Teorii și practici ale interpretării* la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași și este Doctor *Magna cum Laude* în Filosofie din anul 2007. Domeniile sale de interes sunt filosofia politică și socială, studiile de gen, epistemologia și filosofia analitică. A publicat, până în prezent, volumele „*Pluralismul ontologic*” și *ideea “simțului comun” din perspectiva filosofiei analitice* (Editura Lumen, 2007) și *Securitatea umană. Provocări contemporane* (împreună cu Bogdan Ștefanachi, Editura Pro Universitaria, 2015) și a tradus în limba română cartea *Evidență și cercetare. O reconstrucție pragmatistă a epistemologiei* de Susan Haack (Editura Lumen, 2012).

